

Окремі теоретико-правові аспекти права на об'єднання в політичні партії

Some theoretical and legal aspects of the right to political association

Валерій Черничко

Ключові слова:

права людини, політичні права, право на об'єднання, право на об'єднання у політичні партії, політичні партії.

Key words:

human rights, political rights, right to association, right to political association, political parties.

Постановка проблеми. Право на об'єднання в політичні партії є одним з основних політичних прав, закріплених у низці міжнародних нормативно-правових актах і в національному законодавстві країн Європи. Незважаючи на те, що останнім часом в Україні зростає кількість наукових досліджень конституційного права на об'єднання в політичні партії, багато аспектів цього питання залишаються дискусійними або малодослідженими.

Задекларований курс на євроінтеграцію, визначений в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, і Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони¹, зумовлює необхідність поступового наближення національного законодавства, що регулює право на об'єднання в політичні партії, до норм і стандартів Європейського Союзу. У цьому аспекті актуальним вбачається вивчення досвіду Європейського Союзу в цій сфері.

Метою статті є дослідження поняття та змісту права на об'єднання в політичні партії, особливостей його законодавчого закріплення в Україні та деяких країнах Європейського Союзу

Стан дослідження. В Україні окремі аспекти поняття та змісту права на об'єднання в політичні партії досліджували такі вчені, як Н.В. Богашева², І.В. Бондарчук³, Н.П. Гаєва⁴, В.І. Кафарський⁵, Ю. Кириченко⁶, Ю.М. Ситник⁷ та інші.

Виклад основного матеріалу. Право на об'єднання в політичні партії закріплюється в ст. 36 Конституції України⁸, відповідно до якої громадяни України мають право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод, забезпечення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, і Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Ст. 2125.

² Богашева Н.В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти : [монографія] / Н.В. Богашева. – К. : Логос, 2012. – 446 с.

³ Бондарчук І.В. Конституційно-правові основи легалізації громадських організацій і політичних партій в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / І.В. Бондарчук. – Х., 2014. – 20 с.

⁴ Гаєва Н.П. Право на свободу об'єднання як суб'єктивне право / Н.П. Гаєва // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 123–127.

⁵ Кафарський В.І. Політичні партії України: конституційно-правове регулювання організації та діяльності : [монографія] / В.І. Кафарський. – К. : Логос, 2008. – 560 с.

⁶ Кириченко Ю.В. Право на свободу об'єднання в політичні партії: порівняльно-правовий аналіз конституцій України та європейських держав / Ю.В. Кириченко // Юридичний вісник. – 2014. – № 6. – С. 199–204.

⁷ Ситник Ю.М. Поняття та ознаки конституційного права на свободу об'єднання у політичні партії / Ю.М. Ситник // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 106–111.

⁸ Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Окремі аспекти права на об'єднання в політичні партії регламентуються Законом України «Про політичні партії в Україні»⁹. Зокрема, ст. 1 цього Закону України передбачає, що ніхто не може бути примушений до вступу в політичну партію або обмежений у праві добровільного виходу з політичної партії, а належність чи неналежність до політичної партії не може бути підставою для обмеження прав і свобод або для надання державою будь-яких пільг і переваг.

Отже, Конституція України, закріплюючи зазначене право, використовує такий термін, як «право на свободу об'єднання в політичні партії». Слід погодитися з Н.П. Гаєвою, яка зауважує, що конституційна формула «право на свободу об'єднання» має певні вади, оскільки ці слова мають невизначений зміст, а тому використання такого формулювання породжує неоднозначне його застосування в правовій теорії та практиці¹⁰. Так, неоднозначним і дискусійним є застосований у ст. 36 Конституції України при формулюванні згаданого права термін «право на свободу», у якому закладена певна суперечність, оскільки незрозуміло, куди слід відносити цю категорію – до конституційних прав чи конституційних свобод.

Загалом питання співвідношення «прав» і «свобод» у юридичній науці залишається дискусійним. Наприклад, А.Г. Мучник вважає, що Конституція не регулює і не встановлює свободу, яка забезпечується Основним законом тільки опосередковано, насамперед за допомогою інституту основних прав, котрі зв'язують державу конституційними обов'язками. Тому в науці конституційного права більш коректно говорити не про «права і свободи», а про «свободу і основні права людини та народу»¹¹.

Ю.М. Тодика відзначає, що інколи важко зрозуміти, чому законодавець в одних випадках застосовує термін «право», а в інших – «свобода». Різниця між основними правами та свободою визначається історією їх виникнення, традиціями, лінгвістичними особливостями мови та змістовним навантаженням, яке вкладається у ці терміни¹².

В.Ф. Погорілка та В.Л. Федоренко зауважують, що права людини можуть бути здійснені, як правило, за наявності певних юридичних засобів, «механізмів». Свободи людини як можливості, що ґрунтуються на максимально вільному самовизначенні особи, зазвичай можуть здійснюватися і без такої допомоги держави¹³.

Багато науковців так чи інакше погоджуються з твердженням, що розподіл між цими категоріями є досить умовним і на практиці вони використовуються як синоніми^{14, 15}. Не будемо надалі заглиблюватися в цю дискусію, зауважимо тільки, що ми поділяємо позицію, відповідно до якої можливість об'єднуватися в політичні партії визначається саме правом, а не свободою в силу закріплення його таким на конституційному рівні¹⁶. Тому з урахуванням вищезазначеного для характеристики можливостей, закріплених в ч. 1 ст. 36 Конституції України, доцільно використовувати саме термін «право», а не «свобода».

У контексті дослідження права на об'єднання в політичні партії потребує певного уточнення також сам термін «об'єднання», який вказується в ст. 36 Конституції України. З етимологічної точки зору під словом «об'єднання» розуміють ціле, що склалося на основі з'єднання, поєднання чого-небудь; дія за значенням «об'єднати» й «об'єднатися»¹⁷.

⁹ Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 17. – Ст. 728.

¹⁰ Гаєва Н.П. Конституційне право на свободу об'єднання: термінологічний аспект / Н.П. Гаєва // Актуальні проблеми сучасного конституційного права України : зб. наук. праць / відп. ред. Ю.С. Шемшученко, О.В. Батанов. – К. : Юридична думка, 2014. – 456 с.

¹¹ Мучник А.Г. Комментарий к Конституции Украины / А.Г. Мучник. – 2-е изд., исправ. и доп. – Кн. 1. – К. : Парламентское издательство, 2003. – 400 с.

¹² Тодика Ю.Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю.Н. Тодика, О.Ю. Тодика. – К. : Ін Юре, 2004. – 368 с.

¹³ Конституційне право України. Академічний курс : в 2 т. : [підруч.]. – Т. 2 / [за ред. В.Ф. Погорілка]. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 800 с.

¹⁴ Рабінович П.М. Права людини: поняття, класифікації, тенденції / П.М. Рабінович // Український часопис прав людини. – 1995. – № 1. – С. 14–22.

¹⁵ Тодика Ю.Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю.Н. Тодика, О.Ю. Тодика. – К. : Ін Юре, 2004. – 368 с.

¹⁶ Гаєва Н.П. Конституційне право на свободу об'єднання: термінологічний аспект / Н.П. Гаєва // Актуальні проблеми сучасного конституційного права України : зб. наук. праць / відп. ред. Ю.С. Шемшученко, О.В. Батанов. – К. : Юридична думка, 2014. – 456 с.

¹⁷ Гаєва Н.П. Конституційне право на свободу об'єднання: термінологічний аспект / Н.П. Гаєва // Актуальні проблеми сучасного конституційного права України : зб. наук. праць / відп. ред. Ю.С. Шемшученко, О.В. Батанов. – К. : Юридична думка, 2014. – 456 с.

Слід погодитися з А.М. Моїсеєвим, який зазначає, що «об'єднання» слід розуміти як великий процес, що включає в себе всі стадії створення, ліквідації, реформування громадських об'єднань, оснований на поєднанні загальних інтересів учасників об'єднання.¹⁸ Такий самий підхід до розуміння терміну «об'єднання» застосовується Європейським судом з прав людини. Так, у справі Об'єднаної комуністичної партії Туреччини та ін. проти Туреччини¹⁹ Європейський суд з прав людини вказує, що право, гарантоване ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод²⁰, було би теоретичним та ілюзорним, якби було зведено тільки до формування об'єднання, оскільки національна влада могла би негайно розпустити об'єднання без необхідності дотримуватися Конвенції. З цього випливає, що захист, який надається ст. 11 Конвенції, триває протягом усього періоду існування об'єднання.

Право на об'єднання в політичні партії закріплюється в конституціях всіх країн Європейського Союзу, проте таке закріплення в різних країнах має свою специфіку. Так, ст. 29 Конституції Словацької Республіки²¹ передбачає право кожного об'єднуватися в союзи, товариства та інші об'єднання. Громадяни мають право створювати політичні партії та політичні рухи та об'єднуватися в них. Ст. 13 Конституція Фінляндії²² декларує, що кожному гарантується свобода об'єднання, яка включає в себе право, не отримуючи жодних на те дозволів, засновувати об'єднання, входити або не входити в об'єднання та брати участь в діяльності об'єднання. Таким же чином гарантується свобода створення профспілок та організацій для захисту інших інтересів. Ст. 9 Конституції Федеративної Республіки Німеччини²³ передбачає, що всі німці мають право створювати союзи та організації, а ст. 21 визначає, що партії сприяють формуванню політичної волі народу і можуть вільно створюватися.

Досить детально регламентує це право на об'єднання Конституція Польщі²⁴. Відповідно до ст. 11 Конституції Республіка Польща забезпечує свободу створення та діяльності політичних партій. Політичні партії об'єднують на принципах добровільності та рівності польських громадян з метою здійснення демократичними методами впливу на формування політики держави. А ст. 12 містить положення, відповідно до яких Республіка Польща забезпечує свободу створення та діяльності профспілок, соціально-професійних організацій землевласників, товариств, громадських рухів та інших добровільних об'єднань, а також фондів. Конституція Латвійської Республіки²⁵ досить лаконічно формулює право на об'єднання, визначаючи в ст. 102 право кожного вступати в товариства, політичні партії та інші громадські організації.

Отже, як бачимо з наведеного, в окремих конституціях країн – членів Європейського Союзу право на об'єднання в політичні партії розглядається в загальному контексті права на об'єднання (права на асоціації). Проте більшість конституцій у тій чи іншій формі виокремлюють право на об'єднання в політичні партії. Слід також зауважити, що в тексті низки міжнародних нормативно-правових актів право на об'єднання в політичні партії також розглядається в загальному контексті права на об'єднання. Так, ч. 1 ст. 22 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права²⁶ містить положення про те, що кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки та вступати в них для захисту своїх інтересів. Відповідно до ст. 20 Загальної декларації прав людини²⁷ кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій, ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації, а

¹⁸ Моїсеєв А.М. Конституционное право граждан на объединение в политические партии и судебная практика его защиты: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / А.М. Моїсеєв. – М., 2008. – 180 с.

¹⁹ United Communist Party of Turkey v. Turkey (133/1996/752/951) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#dmdocnumber=696005&itemid=001-58128>].

²⁰ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.

²¹ Ústava Slovenskej Republiky z 1 septembra 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/ustava-slovenskej-republiky/>.

²² The Constitution of Finland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>.

²³ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23 Mai 1949 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bundestag.de/grundgesetz>.

²⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970780483>.

²⁵ Latvijas Republikas Satversme [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://likumi.lv/doc.php?id=57980>.

²⁶ Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

²⁷ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.

ст. 11 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод²⁸ декларує, що кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати в них для захисту своїх інтересів.

Отже, у ст. 11 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод профспілка – це єдиний вид об'єднання, який конкретно згадується. Таке формулювання привело того, що в кількох справах в Європейському суді з прав людини розглядалося твердження про те, що ст. 11 вимагає від урядів мати справу з профспілками²⁹. Європейський суд з прав людини в рішенні щодо справи «Сідіропулос та інші проти Греції»³⁰ вказує, що право на створення об'єднань є невід'ємною частиною ст. 11 Конвенції, незважаючи на те, що ця стаття робить пряме посилання тільки на право створювати профспілки.

Як бачимо, право на об'єднання в політичні партії позиціонується як складова частина права на об'єднання.

Що стосується права на об'єднання, то в науковій літературі існує багато підходів як до його термінологічного оформлення, так і до розуміння змісту. Для позначення цього права пропонуються різноманітні терміни: «право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації»,^{31,32} «право на об'єднання в політичні партії та громадські організації»,³³ «право на об'єднання»,³⁴ «свобода людини об'єднуватися в політичні партії та громадські організації»³⁵, «свобода асоціацій»³⁶ тощо. Немає єдиного підходу і щодо змісту права на об'єднання. Зазвичай зміст права на свободу об'єднання зводиться до таких елементів: право створювати на добровільній основі об'єднання громадян для захисту спільних інтересів і для досягнення спільних цілей; право вступати у вже створені об'єднання; право не вступати в об'єднання; право безперешкодно виходити з об'єднань³⁷.

На думку Н.П. Гаєвої, зміст права на свободу об'єднання включає в себе такі елементи (можливості): можливість діяти на власний розсуд щодо створення об'єднання громадян, вступати в уже створені об'єднання громадян або утримуватися від вступу, брати участь у їх діяльності та виходити з них; можливість користуватися наданими благами, які задовольняють інтереси суб'єкта в межах реалізації об'єднаннями громадян їх цілей та завдань; можливість вимагати від органів державної влади та інших суб'єктів суспільного ладу, посадових осіб утримуватись від втручання, здатного обмежувати право на свободу об'єднання; можливість звертатися за захистом права на свободу об'єднання у випадку порушення або невиконання цього права³⁸.

Можна погодитися з Н.В. Богашевою, яка зазначає, що немає ґрунтовних підстав розглядати зазначені складові права на об'єднання як окремі права. Вона пропонує говорити про п'ять способів реалізації права на вільне об'єднання, які поділяються на дві групи: участь в утворенні об'єднання та вступ до нього є способами реалізації позитивного аспекту свободи об'єднання, тоді як утримання від вступу до об'єднання, добровільний вихід з об'єднання та участь у добровільній ліквідації об'єднання є способами реалізації негативного аспекту свободи об'єднання³⁹.

²⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.

²⁹ Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. – К. : АртЕк ; Будапешт : COLPI, 1997. – 624 с.

³⁰ Case Sidiropoulos and Others v. Greece (57/1997/841/1047) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%5B%5C%22SIDIROPOULOS%22%5C%22%22%7D%26%3A%5B%5C%22GRANDCHAMBER%22%5C%22%22%7D%26%3A%5B%5C%22CHAMBER%22%5C%22%22%7D%26%3A%5B%5C%22itemid%22%3A%5C%22001-58205%22%7D%7D>.

³¹ Конституційне право України : [підруч.]. – 3-тє вид., перероб. і доопр. / [за заг. ред. проф. В.Л. Федоренка]. – К. : КНТ, Ліра-К, 2011. – 532 с.

³² Конституційне право України : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша]. – Х. : Право, 2008. – 416 с.

³³ Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 332 с.

³⁴ Конституція України. Науково-практичний коментар. – 2-ге вид., перероб. і допов. / [редкол.: В.Я. Тацій, О.В. Петришин, Ю.Г. Барабаш та ін.]. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.

³⁵ Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : [монографія] / А.Ю. Олійник. – К. : Алерта, 2008. – 472 с.

³⁶ Савчин М.В. Конституційне право України : [підручник] / М.В. Савчин. – К. : Правова єдність, 2009. – 1008 с.

³⁷ Авакьян С.А. Конституционно-правовой статус политических партий в России : [учеб. пособие для вузов] / С.А. Авакьян. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2011. – 319 с.

³⁸ Гаєва Н.П. Право на свободу об'єднання як суб'єктивне право / Н.П. Гаєва // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 123–127.

³⁹ Богашева Н.В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти : [монографія] / Н.В. Богашева. – К. : Логос, 2012. – 446 с.

Зауважимо, що Конституційний Суд України в рішенні від 13 грудня 2001 р. № 18-рп визначив: «Свобода об'єднання означає, зокрема, правову та фактичну можливість добровільно, без примусу чи попереднього дозволу утворювати об'єднання громадян або вступати до них. Згідно з частиною четвертою статті 36 Конституції України ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян»⁴⁰. Як бачимо, Конституційний Суд України виділяє три складові вказаного права: утворювати об'єднання, вступати до них і утримання від вступу.

Ю.М. Ситник визначає конституційне право на свободу об'єднання в політичні партії як закріплені Конституцією та законодавством України й орієнтовані на міжнародні стандарти конституційні політичні можливості громадян України, що визнані, захищені та гарантовані державою і суспільством, виражаються в їх участі у створенні, ліквідації чи реформуванні політичних партій, вступі, утриманні від вступу чи виході з партій і спрямовані на реалізацію та захист інших прав і свобод⁴¹.

Висновки. Як показує проведене дослідження, термін «право на свободу об'єднання в політичні партії», який використовується в Конституції та законодавстві України, викликає певні термінологічні незгодженості та не сприяє проведенню точної та однозначної характеристики правової сутності передбаченої Конституцією України можливості об'єднання в політичні партії. Суперечність закладена уже в самому словосполученні «право на свободу», оскільки незрозуміло, куди слід відносити цю категорію – до конституційних прав чи конституційних свобод.

Право на об'єднання у політичні партії – це гарантовані Конституцією та міжнародними нормативно-правовими актами можливості громадянина (а в деяких країнах також іноземця та особи без громадянства) вільно та безперешкодно, без отримання жодних на те дозволів створювати нові, вступати або утримуватися від вступу в наявні політичні партії, брати участь у їх діяльності та вільно виходити з них, а також брати участь у добровільній ліквідації партії, за винятком обмежень, які встановлюються виключно законом.

Анотація

У статті досліджується поняття та зміст права на об'єднання в політичні партії, особливості його законодавчого закріплення в Україні та деяких країнах Європейського Союзу.

Summary

The article examines the notion the right to political association as well as looks into peculiarities of its establishment on the legislative level in Ukraine and some EU countries.

The country's European choice declared by Ukraine and established in the EU-Ukraine Association Agreement calls for the gradual harmonization of the national legislation regulating the right to political association with the EU norms and standards. In this respect, studying the experience of the EU countries in this field is highly topical. The article studies different theoretical approaches to defining the right to associate into political parties and its core content, explores and compares the provisions of the legislation regulating this right in Ukraine and some EU countries.

The author argues that the term 'the right to freedom of political association' which is used in the Constitution and laws of Ukraine leads to some peculiar terminological contradictions and does not favor an accurate and unambiguous description of the legal essence of the possibility to associate into political parties provided by the Constitution of Ukraine. This is due to the fact that there is a contradiction in the very term 'right to freedom' which does not make it clear what category this right should be referred to – to the constitutional rights or

⁴⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу четвертого статті 2, частини другої статті 6, частин першої, другої статті 10 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (справа про молодіжні організації) від 13 грудня 2001 р. № 18-рп/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 51. – Ст. 2310.

⁴¹ Ситник Ю.М. Поняття та ознаки конституційного права на свободу об'єднання у політичні партії / Ю.М. Ситник // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 106–111.

constitutional freedoms. It is also emphasized that within the framework of the research into the right to political association according to the opinions of the European Court of Human Rights the term 'association' should be understood not only as the possibility to create a political party but also as all other possibilities which arise in the course of the existence of a party.

In some international statutory acts and constitutions of the EU countries the right to associate into political parties is considered within a general framework of the right to association. However, most constitutions distinguish the right to political association in one form or another. The author suggests the definition of the notion 'right to political association'.

Використана література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, і Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Ст. 2125.
2. Богашева Н.В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти : [монографія] / Н.В. Богашева. – К. : Логос, 2012. – 446 с.
3. Бондарчук І.В. Конституційно-правові основи легалізації громадських організацій і політичних партій в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муниципальне право» / І.В. Бондарчук. – Х., 2014. – 20 с.
4. Гаєва Н.П. Право на свободу об'єднання як суб'єктивне право / Н.П. Гаєва // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 123–127.
5. Кафарський В.І. Політичні партії України: конституційно-правове регулювання організації та діяльності : [монографія] / В.І. Кафарський. – К. : Логос, 2008. – 560 с.
6. Кириченко Ю.В. Право на свободу об'єднання в політичні партії: порівняльно-правовий аналіз конституцій України та європейських держав / Ю.В. Кириченко // Юридичний вісник. – 2014. – № 6. – С. 199–204.
7. Ситник Ю.М. Поняття та ознаки конституційного права на свободу об'єднання у політичні партії / Ю.М. Ситник // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 106–111.
8. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
9. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 17. – Ст. 728.
10. Гаєва Н.П. Конституційне право на свободу об'єднання: термінологічний аспект / Н.П. Гаєва // Актуальні проблеми сучасного конституційного права України : зб. наук. праць / відп. ред. Ю.С. Шемшученко, О.В. Батанов. – К. : Юридична думка, 2014. – 456 с.
11. Мучник А.Г. Комментарий к Конституции Украины / А.Г. Мучник. – 2-е изд., исправ. и доп. – Кн. 1. – К. : Парламентское издательство, 2003. – 400 с.
12. Тодыка Ю.Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю.Н. Тодыка, О.Ю. Тодыка. – К. : Ін Юре, 2004. – 368 с.
13. Конституційне право України. Академічний курс : в 2 т. : [підруч.]. – Т. 2 / [за ред. В.Ф. Погорілка]. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 800 с.
14. Рабінович П.М. Права людини: поняття, класифікації, тенденції / П.М. Рабінович // Український часопис прав людини. – 1995. – № 1. – С. 14–22.
15. Моисеев А.М. Конституционное право граждан на объединение в политические партии и судебная практика его защиты : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / А.М. Моисеев. – М., 2008. – 180 с.
16. United Communist Party of Turkey v. Turkey (133/1996/752/951) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng#{{dmdocnumber}}:{{696005}},{{itemid}}:{{001-58128}}>.
17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.
18. Ústava Slovenskej Republiky z 1 septembra 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/ustava-slovenskej-republiky/>.
19. The Constitution of Finland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>.
20. Grundgesetz fur die Bundesrepublik Deutschland vom 23 Mai 1949 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bundestag.de/grundgesetz>.
21. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970780483>.
22. Latvijas Republikas Satversme [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://likumi.lv/doc.php?id=57980>.

23. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
24. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
25. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.
26. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. – К.: АртЕк; Будапешт: COLPI, 1997. – 624 с.
27. Case Sidiropoulos and Others v. Greece (57/1997/841/1047) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%5B%5C%22SIDIROPOULOS%22%5C%22%22%2C%5C%22documentcollectionid2%22%3A%5B%5C%22GRANDCHAMBER%22%2C%5C%22CHAMBER%22%5D%2C%5C%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-58205%22%5D%7D>.
28. Конституційне право України : [підруч.]. – 3-тє вид., перероб. і доопр. / [за заг. ред. проф. В.Л. Федоренка]. – К.: КНТ, Ліра-К, 2011. – 532 с.
29. Конституційне право України : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша]. – Х.: Право, 2008. – 416 с.
30. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 332 с.
31. Конституція України. Науково-практичний коментар. – 2-ге вид., перероб. і допов. / [редкол.: В.Я. Тацій, О.В. Петришин, Ю.Г. Барабаш та ін.]. – Х.: Право, 2011. – 1128 с.
32. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : [монографія] / А.Ю. Олійник. – К.: Алерта, 2008. – 472 с.
33. Савчин М.В. Конституційне право України : [підручник] / М.В. Савчин. – К.: Правова єдність, 2009. – 1008 с.
34. Авакьян С.А. Конституционно-правовой статус политических партий в России : [учеб. пособие для вузов] / С.А. Авакьян. – М.: Норма : ИНФРА-М, 2011. – 319 с.
35. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу четвертого статті 2, частини другої статті 6, частин першої, другої статті 10 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (справа про молодіжні організації) від 13 грудня 2001 р. № 18-рп/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 51. – Ст. 2310.

Валерій Черничко,

*здобувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету*